

preko nabrojanih vrsta žitarica zaključiti koja se poljodjelska vrsta najčešće uzgajala na vlastelinstvu; po prihodima mogu samostalno odgovoriti primjerice na pitanje je li vinogradarstvo uistinu bilo jedna od najunosnijih poljoprivrednih grana na vlastelinstvu; na temelju popisanih imena i prezimena mogu naoko zaključivati o podrijetlu stanovnika vlastelinstva; mogu proučiti popis ondašnjih šuma i usporediti ih s današnjim nazivima - koja su se imena održala; mogu usporediti imena popisanih naselja s današnjim naseljima - koja su se imena održala, kojih više nema, pritom će im zasigurno pomoći i indeks imena naselja koji se nalazi na kraju knjige. Na temelju dragocjenih podataka koje su autorice objavile u ovoj knjizi za očekivati je da će uskoro biti i više radova koji će se baviti gospodarskom i socijalnom poviješću *međimurskog vlastelinstva*.

Andreja TALAN

**JOAN DUNAYER. SPECIZAM. DISKRIMINACIJA NA OSNOVI VRSTE. PRIJEVOD
ZORAN ČIČA, DVOSTRUKA DUGA – INSTITUT ZA ETNOLOGIJU I FOLKLORISTIKU,
ČAKOVEC – ZAGREB, 2009.**

Vrijedi u samom početku napomenuti da je pred nama važna knjiga – čija je autorica gorljiva američka aktivistica za prava životinja te uvaženi autoritet na području *zookulturološke* problematike – koju je profesionalna javnost, barem ona koja se bavi aktivizmom na području prava životinja, željno očekivala. Riječ je o djelu koje je u relativno kratkom vremenu prošlo put od nove “biblije” animalističkog pokreta – vrijedi napomenuti da je “prva” “biblija” animalističkog pokreta bila knjiga P. Singera *Oslobođenje životinja* prvi put objavljena sredinom sedamdesetih – do vrlo napadanog i osporavanog štiva. Neke od ovih razloga nastoji osvijetliti i ovaj prikaz.

Prije prikaza sadržaja knjige i problematiziranja nekih njezinih dijelova ukažimo na jedan detalj, koji ima više veze s prijevodom, negoli s samim djelom, a riječ je o terminološkoj problematici naslova. Naime, knjiga u naslovu nosi termin “specizam” – a razloge odabira ovog naslova prevoditelj navodi u poglavlju *Riječ o prijevodu*, str. 13. – iako bi hrvatskom jeziku, smatramo, bio primjereniji termin “speciesizam”, budući da ovaj drugi jasnije pokazuje način tvorbe ovog neologizma (od *species*, *ei, f.* – vrsta, a ne primjerice, *spes, ei, f.* – nada), budući da je riječ – kako kazuju brojne teorije i rasčlambe – o vrsnom rasizmu, prikladniji bi bio izraz “speciesizam” jer on vidljivije sugerira da je riječ o diskriminaciji na osnovi vrste. Ovdje vrijedi istaknuti napomenu; naime, i mi ćemo se u ovom prikazu koristiti terminom “specizam”, kako bismo smanjili zabune i osigurali minimum jezične ujednačenosti teksta.

U ovom trenutku vrijedi se osvrnuti na strukturu djela, stoga kažimo, da knjiga osim uvodnih poglavlja (*Riječ o prijevodu*, *Zahvale*, *Predgovor o jeziku* i *Predgovor hrvatskom izdanju knjige Specizam*) i završnih poglavlja (*Bilješke*, *Odabrana bibliografija* i *Indeks*) ima deset poglavlja koja su, osim prvog (*Definiranje specizma*) podijeljena u tri dijela: *Starospecizam*, *Novospecizam* i *Jednakost životinja*, a autorica sadržaj svakog poglavlja prikazuje kroz tri problematska sklopa: filozofija, pravo i zagovorništvo.

Polazište rasprave u ovoj knjizi je prikaz stanja odnosa čovjeka prema, kako ističe autorica, ne-ljudima. Ona u tom pogledu kazuje sljedeće: “Kad god vidite pticu u kavezu, ribu u posudi ili ne-ljudskog sisavca na lancu, gledate specizam. Ako vjerujete da pčela ili žaba imaju manje prava na život i slobodu negoli čimpanza ili čovjek, ili smatrate da su ljudi superiorni drugim životinjama, potpisujete specizam. Ako posjećujete vodene zatvore i zoološke vrtove, idete u cirkuse gdje se

izvode 'točke sa životinjama', nosite ne-ljudsku kožu ili dlaku, ili jedete meso, jaja ili proizvode od kravljeg mlijeka, vi primjenjujete specizam. Zagovarate li 'humanije' klanje pilića ili manje okrutno zatočivanje svinja, vi održavate specizam.'" (str. 29.). Drugim riječima, specizam je svako neprimjereno postupanje prema životinjama, (ne-ljudima) koje ne uvažava ili ne uzima dovoljno u obzir senzitivnost i mogućnost patnje u jedinki pojedinih neljudskih vrsta. Ili, autoričinim riječima, specizam je "i stav i oblik ugnjetavanja. Gledajući na ljude kao na superiorne drugim životinjama, specisti daju veću težinu ljudskim interesima nego jednako vitalnim ili vitalnijim interesima neljudi. Specistički je isključiti *bilo koje* ne-ljudsko biće iz potpune i jednake moralne obzirnosti iz *bih kojeg razloga*.'" (str. 33.) O ovoj se točki pokazuje temeljna pozicija knjige koju autorica ocrtava na sljedeći način: ranija gledanja na zlorabu životinja (ne-ljudi) od strane ljudi, kako je primjerice ocrtano u djelu P. Singera ili T. Regana, ne samo da nisu dostatna da bi objasnila ispravni odnos čovjeka prema drugim oblicima života i da bi postavila platformu za stvaranje boljeg, manje uništavajućeg odnosa, nego su i ona sama upravo specistička, i to – novospecistička. Riječ je dakle još uvijek o mehanizmima koji, zbog vlastitih nedostatnosti na teorijskom planu, i nemogućnosti aktivističkog ozbiljenja, i dalje perpetuiraju patnju životinja.

Da bi se rasvijetlio ovaj sklop problema potrebno je ukratko prikazati razliku između *starospecizma* i *novospecizma*, onako kako je vidi autorica. Starospecistička filozofija bila je nadahnutu osjećanjem da su ljudi posebna bića čije je postojanje odijeljeno od svih drugih živih entiteta, čemu se utemeljenje tražilo u religijskim sustavima ili parcijalnim biološkim znanjima. Uvjerenje o jedinstvenosti u mnogome su fundirala filozofijska uvjerenja i sociokulturni koncepti poput shvaćanja duše, kontraktualizma, vrijednosti života, shvaćanja sposobnosti za patnju, shvaćanja inteligencije, shvaćanja moralnih imperativa, itd. Starospecizam je osim filozofijskog utemeljenja ima i ono pravno, koje je ponajprije bilo fundirano na shvaćanju vlasništva i interesa čovjeka u odnosu na životinje (ne-ljude) što je vidljivo u brojnim zakonskim odredbama koje uvijek tendiraju, kako misli autorica, povećanju čovjekove koristi usprkos evidentnoj patnji ne-ljudi. Osim teorijskih dimenzija, starospecizam je imao i praktičnu dimenziju, onu koju autorica naziva zagovorništvom (aktivizmom), a očituje se kroz zagovaranje brojnih praksi koje donose značaju patnju ne-ljudima. To je vidljivo od razine jezika, do razine konkretnih aktivističkih praksi, primjerice zagovaranja manje brutalnih metoda usmrćivanja životinja, zaštite pojedinih životinjskih vrsta ili parcijalnom ograničenju okrutnosti čovjeka prema životinjama (ne-ljudima). Sve ovo je nedovoljno, kako smatra autorica, budući da samo produbljuje patnju i stradanje neljudskih životinja.

Brojne ideje i akcije, koje autorica uopćeno, naziva novospecizmom nastojale su promijeniti ove mehanizme stradanja i smanjiti patnju životinja. Nastojali su nekim sisavcima izboriti bolji status, i to na temelju individualnosti, osjećaja za prošlost i budućnost, vidljivog interesa za ostankom na životu, postojanju složenih društvenih veza, postojanju vidljivih mentalnih moći, sličnosti čovjeku, itd. U pravnom pogledu, kako tvrdi autorica, ove su teorije fundirane u konceptu proširenja pojma osobe, shvaćanju autonomije, ili u koncipiranju genetske bliskosti i sličnosti ljudima. Ovdje autorica otkriva brojna proturječja, primjerice u krivom tumačenju svijesti životinja, čiji se stupanj uvijek mjeri prema čovjeku, a to upućuje na antropocentrizam.

Protivno shvaćanjima unutar ovih dvaju koncepata autorica zagovara koncept jednakosti životinja, koji se temelji na sljedećem uvidu: svjesnost mora biti dostatna za *zakonska prava* i *jednak* obzir. Ovo uvjerenje autorica temelji na brojnim biološkim i fiziološkim uvidima, primjerice onima o boli i misli u beskraljeznjaka. Na temelju ovih uvida autorica gradi novi pravni koncept emancipacije po kojemu bi životinje trebalo tretirati kao slobodne entitete, a ne kao vlasništvo ili proizvodno dobro za korist čovjeka. Ovakvo gledanje omogućava životinjama ne samo jednakost (ponajprije u odnosu prema ljudima), nego i mogućnost, primjerice, sudjelovanja u pravnom sporu, uz ljudskog predstavnika, u svrhu obrane prava ili traženja odštete. U tom pogledu mnoge djelatnosti ljudi prema životinjama

bile bi stavljene izvan zakona, primjerice bilo bi zabranjeno da čovjek kupuje, prodaje, razmnožava, izlaže, zatvara, uskraćuje ili muči bilo koje ne-ljudsko biće; ili, upotrebljava bilo koje ne-ljudsko biće u pokusu koji se ne provodi radi potencijalne vlastite koristi te individue; ili, prisili bilo koje ne-ljudsko biće da radi, nastupa, natječe se ili pruža bilo koju uslugu ljudima; ili, namjerno ubije bilo koje ne-ljudsko biće, osim radi okončanja njegove patnje koja se čini neizlječivom, radi sprječavanja njegovog parazitiranja, ozljeđivanja ili ubijanja nekoga, ili radi sprječavanja nečije neminovne smrti uslijed izgladnelosti; ili, namjerno ozlijedi bilo koje ne-ljudsko biće, osim radi nečije obrane; ili, upleće se u normalne lovne i druge prirodne djelatnosti među slobodno živućim ne-ljudima; ili, uzima, namjerno oštećuje ili namjerno razara išta što ne-ljudi proizvode ili stvaraju unutar svojih prirodnih staništa; ili, namjerno razara ili radikalno mijenja bilo koje "neizgrađeno" stanište (str. 189.). Ovo je moguće postići jedino kroz široki spektar aktivističkih djelatnosti; primjerice spašavanje životinja, postizanje abolacionističkih zabrana, koje sprječavaju zlostavljanje umjesto da ih samo ublažuju, nadalje uz bojkote pojedinih proizvoda i promicanje općeg veganstva, vođenje kampanja protiv specizma, itd.

Sadržajni prikaz knjige možemo završiti autoričinim riječima koja svoje gledanje na odnos ljudi i ne-ljudi sažima u odgovoru na pitanje: *zašto emancipirati ne-ljude?* Zato jer je, kazuje autorica, zaslužnivanje "pogrešno, ubijanje je pogrešno, i uzrokovanje patnje nevinim bićima je pogrešno. U punoj mjeri kao i ljudi, svi ne-ljudi imaju pravo na život, slobodu i ostala temeljna prava. Ljudi to poriču iz samo jednoga razloga: specizma." (str. 202.)

Već smo naglasili važnost knjige, pa tu konstataciju ne treba ponavljati. Treba međutim istaknuti nekoliko slabijih dijelova teorije. Primjerice, određenje specizma prikazimo ovako: ukoliko se u stvaranju etičkih teorija vodimo biološkim uvidima ne možemo ne primijetiti da su sve životinje specisti – možda još i više, unatoč zabilježenom altruizmu u životinjskom ponašanju, jer ne daju samo prioritet svoj vrsti, nego čak samo svojoj jedinki – jedinom se čovjeku to ne tolerira. Ukoliko je čovjek "poseban" i temeljem toga ne smije činiti ono što ostali "manje posebni" entiteti smiju, tada čini se stojimo na pragu teorije koju bismo preliminarno mogli nazvati *izokrenutim antropocentrizmom*. Nadalje, ukoliko su novospecisti oni koji, iako uviđaju užas u čovjekovom postupanju s životinjama, ne teže stvaranju okolnosti u kojima bi sva svjesna bića, a ne samo neka i to ona koja zadovolje kriterije u usporedbi s čovjekom, dobila prava, tada *nespecistima* ostaje da izjednače cjelokupno postojanje i na temelju samog postojanja svijesti svim entitetima pridaju ista prava. Budući da svijest u svih entiteta ne postoji na jednak način i u istoj mjeri, ostaje nam za zaključiti da *nejednako* moramo tretirati na isti način, ili prije toga *nejednako proglasiti jednakim*. Treći prigovor išao bi u smjeru nedovoljnog diferenciranja metafizičkih, sociokulturnih i ekonomskih elemenata. Ovdje je najvidljiviji nedostatak neuzimanje u obzir mehanizma stvaranja profita, kao središnje osi znanstveno-tehničke civilizacije. Drugim riječima, užasi industrijskog uzgoja životinja za hranu ljudima ne proizlazi iz ljudske zloće koju treba nadomjestiti stvaranjem nespecističke ideologije, nego iz potrebe za minimiziranjem troškova proizvodnih procesa koji moraju postići maksimalni financijski učinak, čak i pod cijenu izravne štete po život. Dekonstrukcija ovog sustava puno je učinkovitije sredstvo borbe za očuvanje životinja. Ostaje pitanje, s gledišta naglašene note aktivizma u ovoj knjizi, u kojoj mjeri sadržaj ove knjige može biti aktivistički ožvijen, i je li moguće ovako prikazanu doktrinu dosljedno provesti u djelo? Čini se da je ovo posljednje najslabija točka knjige.

Ipak, važan prinos ove knjige zasigurno treba uočiti u propitivanju uništavajućeg odnosa čovjeka prema životinjama, kao i imperativu stvaranja osjećaja za patnju životinja, čime se pridonosi stvaranju novog senzibiliteta koji nije obilježen samo ljudskim interesima. Ovdje također vidimo važan prinos stvaranju integrativne bioetičke misli koja ima imperativ kazati nešto o odnosu čovjeka i prirode, ili živog svijeta, na temeljima različitim od antropocentričkih gledanja. Pitanja odnosa prema životinjama, uz pitanja iscrpljivanja prirodnih resursa, pitanje bespoštedne potrošnje energije,

kao i pitanja potrošnja vode, stvaranje ogromnih količina otpada, uništavanja staništa, itd. čine nezaobilazno područje interesa integrativne bioetike.

Na kraju, ova knjiga pruža brojne dragocjene uvide u problem odnosa čovjeka prema životinjama, premda otvara brojna pitanja i ukazuje na broje prijevore, zasigurno je vrijedna pažnje jer donosi usječen pogled na jedan aspekt čovjekove djelatnosti koji evidentno uzrokuje prekomjernu patnju. Stvaranje obuhvatne misli je imperativ, čak i opstanka čovjeka, a ova knjiga je dragocjen prilog osvještavanju nekih problema na tom putu.

Tomislav KRZMAR

PODRAVINA, ČASOPIS ZA MULTIDISCIPLINARNA ISTRAŽIVANJA, VOL. IX, BROJ 17, KOPRIVNICA, LIPANJ 2010, STR. 1-208, MERIDIJANI, SAMOBOR, 2010.

U ovom, sedamnaestom broju, kojim se urednički rad časopisa *Podravina* bliži kraju prve decenije postojanja, možemo čitati raznorodne priloge, ukupno osam članaka, jedan prikaz obrađene građe te niz prikaza knjiga, časopisa, događanja, itd.

U prvom članku, naslovljenom *Pravila triju obrtničkih cehova iz Donje Dubrave iz 1772. godine. Pregled razvoja obrta u Donjoj Dubravi u 18., 19., i 20. stoljeću*, autor kojega je Dragutin Feletar možemo čitati minucioznu analizu fenomena obrtništva u spomenutom mjestu. Vrijedi odmah uočiti dvije stvari: prvo riječ je o studiji koja osim geografskih i ekonomsko-historijskih određenja ima i elemente kulturnih i regionalnih uvida, što je svakako važno za složenije dimenzioniranje života neke sredine, kako u ranijim razdobljima, tako i danas. Drugi važan aspekt ovog rada je taj što autor u njegovom sklopu donosi i priloge izvornih spisa, regule i pravila, što dodatno osvjetljuje problem i pruža mogućnost daljnjeg istraživanja teme. Autor, osim povijesnog prikaza mjesta Donje Dubrave i prikaza razvoja obrtništva u tom kraju – gdje ocrtava karakteristike pojedinih cehova – opisuje društveni život onog vremena i to kroz odredbe, navike i obaveze života majstora i kalfi (*djetića*) koje su oblikovale ne samo profesionalni život, nego prije život *svih* ljudi mjesta. Vrijedi istaknuti dva primjera; prvi je odnos prema udovici majstora, a drugi vjerski običaji i navade koji su oblikovali svjetonazor kroz rad, odricanje, solidarnost i dakako lojalnost. Važan dio ovog rada je prikaz odnosa majstora i kalfi kroz koji autor također prosijava mnogo više od historio-ekonomskog gledanja na predmet istraživanja; riječ je oblikovanju društva kroz čvrste hijerarhijski postojane strukture koje nisu dopuštale miješanje i fluktuaciju, posebice ne onu vertikalnu. Vrijedi na ovom tragu zabilježiti da autor posebnu pažnju posvećuje prikazu pogrebnog društva kao i gašenju obrtne djelatnosti u dvadesetom stoljeću. Vrijedan dio članka su svakako i popisi brojnih imena i zanimanja što je zasigurno zabilješka vremena kao i vrelo za daljnja istraživanja. Ipak, što se tiče samog teksta rada vrijedi primijetiti da ponekad autor ne obilježava dijalektalne i stručne termine što može biti prepreka u razumijevanju, osobito čitateljima ne-kajkavskog govornog područja. Vrijedi istaknuti da je ovdje riječ o dragocjenom prilogu koji u potpunosti odgovara na upite multidisciplinarnosti u istraživanju lokalnih socijalnih, gospodarskih i geografskih tema.

Slijedi članak Ranka Pavleša *Pokušaji prikaza koprivničkih srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih utvrda*. U ovom radu autor daje temeljitu analizu koprivničkih utvrda i to s uvidom u izvore koji su crtežima nastojali prikazati razvoj koprivničke utvrde, s druge strane autor kroz planove koprivničkih utvrda nastalih u XVI. i XVII. stoljeću želi ocrtati mogući smjer razvoja utvrde i popratnih objekata. Nadalje, autor temeljito analizira odnose između pojedinih dijelova unutar i oko utvrđene građevine